

**ONDERZOEK NAAR DIALECTGRENZEN EN ARTICULATORISCHE
VERSCHILLEN IN HET MIDDENNEDERLANDSE RIVIERENGEBIED**

AMSTERDAMER PUBLIKATIONEN ZUR SPRACHE UND LITERATUR

in Verbindung mit

Peter Boerner — Bloomington (Neuere deutsche Literatur)

Hugo Dyserinck — Aachen (Komparatistik)

Friedrich Maurer — Freiburg (Ältere deutsche Literatur)

Oskar Reichmann — Heidelberg (Sprachwissenschaft)

herausgegeben von

COLA MINIS

und AREND QUAK

49. BAND

ONDERZOEK NAAR DIALECTGRENZEN EN ARTICULATORISCHE
VERSCHILLEN IN HET MIDDENNEDERLANDSE RIVIERENGEBIED
MET EEN VERWIJZING NAAR EEN MOGELIJKE RELEVANTIE
VOOR HET ONDERWIJS IN DE MODERNE VREEMDE TALEN

door

ADRIANUS KEIJ

AMSTERDAM 1982

© Editions Rodopi B.V., Amsterdam 1982
Printed in the Netherlands
ISBN: 90-6203-794-1

Aan Ada,

Ferdinand, Inger, Wilbert, Eelco

Inhoudsopgave

Voorwoord

Lijst met afkortingen

Algemene inleiding 1

Hoofdstuk 1: Het vocaalsysteem van de West-Betuwe en de direct aangrenzende gebieden 9

1.0. Inleiding

1.1. Methodologie 15

1.1.1. Opnamen

1.1.2. Proefpersonen 17

1.1.3. Indeling van de proefpersonen naar enkele sociale criteria 30

1.1.4. Keuze van het materiaal 32

1.1.5. Transcriptiesysteem 34

1.1.6. Toelichting bij het transcriptiesysteem 38

1.1.7. Gedetailleerde beschrijving van het transcriptiesysteem 41

A. Vocalisme

B. Consonantisme 45

1.2. Materiaal

1.2.1. Opmerkingen vooraf bij het woordmateriaal, de betekenis en de diachronie

1.2.2. Woordmateriaal, betekenis en diachronie 48

[i]

[ɪ] 49

[e] 51

[a] 56

[ɔ] 58

[o] 61

[o⁴] 62

[u] 64

[y] 65

[ø] 67

[œ] 69

[e.] 71

[ɛ:] 73

[ɛ̃:] 76

[a:] 77

[ɔ:]	80
[o:]	83
[ø:]	85
[œ:]	86
[ɛi]	88
[au]	89
[Ay]	90
1.2.3. Eerste cijfermatige beschouwingen en gevolgtrekkingen over het gehele materiaal	92
1.2.3.1. Vergelijkingen van de reeksen frequentiegetallen in beschrijvende zin	
1.2.3.1.1. Het aantal klankkaarten	
1.2.3.1.2. Het aantal klankkaarten met en zonder klankwijzigingen	
A. Korte vocalen	93
B. Lange vocalen	
C. Tweeklanken	94
1.2.3.2. Werkelijke en verwachte percentages klankwijzigingen	
1.2.4. Het fonologische vocaalsysteem van de West-Betuwe en de direct aangrenzende gebieden, de fonologische vocaalsystemen van de vier deelgebieden uit het onderzochte gebied en een vergelijking van deze systemen	95
1.2.4.1. Foneem of allofoon	104
A. Het voormondvocalisme	105
B. Het middenmondvocalisme	108
C. Het achtermondvocalisme	112
1.2.4.2. Vergelijking van de fonologische systemen van de vier deelgebieden en het fonologische systeem van het gehele onderzochte gebied met betrekking tot het verschijnsel afnemende frontaliteit gaande van oost naar west	116
1.2.5. Combinatiekaart	122
1.2.5.1. Toelichting bij combinatiekaart en grondkaart	123
1.2.5.2. Berekeningen combinatiekaart	125

1.3. Van driedeling naar tweedeling: Voor- en middenmond- vocalisme versus achtermondvocalisme	127
1.3.1. Vergelijkingen van de reeksen frequentiegetallen bij de totalen van het voor- en middenmond- vocalisme en het achtermondvocalisme	129
1.3.2. Vergelijking van de reeksen frequentiegetallen bij subgroepen voor- en middenmondklinkers en -tweeklanken en achtermondklinkers en -twee- klanken	132
A. Klinkers	134
B. Tweeklanken	147
1.3.3. Vergelijking van de reeksen frequentiegetallen in statistische zin	150
a. De voormondklinkers en -tweeklanken	152
b. De middenmondklinkers en -tweeklanken	154
c. De achtermondklinkers en -tweeklanken	
d. De voormondklinkers	
e. De middenmondklinkers	155
f. De achtermondklinkers	
g. De geronde middenmondklinkers	
h. De geronde achtermondklinkers	
1.4. Conclusies en beschouwingen over het verloop van de isofonen	157
1.5. Beschouwingen over verouderend, verouderd en (Oer)- germaans taalmateriaal (etymologieën)	169
1.5.1. Taalmateriaal uit het jongste verleden (1835-1945)	172
A. Verouderend taalmateriaal (1890-1945)	
1. Mondeling overgeleverd verouderend taal- materiaal	
Samenvatting en eerste conclusies	181
2. Uit de literatuur overgeleverd verouderend taalmateriaal	185
a. Keuze uit werken van G.J. Peters	186
b. Keuze uit werken van J.H. van Doorne	195
Samenvatting en eerste conclusies	198
3. Uit taalatlassen overgeleverd verouderend taalmateriaal	
a. De Taalatlas van Oost-Nederland en aan- grenzende gebieden	200

b. De Taalatlas van Noord- en Zuid-Nederland	202
Samenvatting en eerste conclusies	221
B. Verouderd taalmateriaal (1835-1890)	222
1. Uit de literatuur overgeleverd verouderd taalmateriaal	
a. Keuze uit werken van J.C. van Wijk	223
b. Keuze uit werken van J.C. Groothuis	226
c. De gelijkenis van den verlorenen zoon in den tongval van de Tielerwaard	229
d. Keuze uit werken van S.	230
e. Keuze uit werken van D. van 't Sant en P. van Zutphen	233
f. Keuze uit werken van P.J. Campagne	236
2. Antwoorden op de enquêtes van Kern en Te Winkel	237
Samenvatting en eerste conclusies	250
1.5.2. Het (Oer)germaanse taalmateriaal: De etymologieën	251
A. Berekeningen met betrekking tot de herkomst van de afzonderlijke klanken	253
B. De getalsmatige aspecten van de etymologieën als groep	262
1.5.3. Conclusies en beschouwingen over verouderend verouderd en (Oer)germaans taalmateriaal	269
1.6. Samenvatting	270
Hoofdstuk 2: Een nader onderzoek naar verschillen van extra- fonologische aard.	
2.0. Inleiding	
2.1. Methodologie	277
2.1.1. Opnamen	
2.1.2. Voorwaarden voor de keuze van de proefpersonen	279
2.1.3. Proefpersonen	280
2.1.4. Keuze van het materiaal	282
2.1.5. Technische opzet	283
2.2. Materiaal	286
2.2.1. Woordmateriaal	
2.2.2. Diagrammen	287
2.3. Cijfermatige beschouwingen	289
2.3.1. Overzicht op basis van het criterium "articulatie- plaats"	290

2.3.2. Conclusies en beschouwingen naar aanleiding van de bevindingen op basis van het criterium "articulatieplaats"	293
2.3.3. Overzicht op basis van het criterium "openheidsgraad"	297
2.3.4. Conclusies en beschouwingen naar aanleiding van de bevindingen op basis van het criterium "openheidsgraad"	302
2.4. Vergelijking van de bevindingen op basis van de criteria "articulatieplaats" en "openheidsgraad"	
2.5. Afnemende en toenemende frontaliteit op basis van de bevindingen m.b.t. de criteria "articulatieplaats" en "openheidsgraad"	303
2.6. Vergelijking van de bevindingen van het experimenteel-fonetische en het dialect-geografische onderzoek	304
Hoofdstuk 3: Dialectverschillen in het licht van geografie, geschiedenis en etnografie	307
3.0. Inleiding	
3.1. Het ontstaan van de natuurlijke opbouw van het rivieren- landschap	308
3.1.1. Algemeen	
3.1.2. De tweedeling van het rivierengebied bij het ontstaan van de natuurlijke opbouw	311
3.2. Verandering in het natuurlijke landschap door het ingrijpen van de mens	313
3.2.1. De oudste bewoning van het rivierengebied	
3.2.2. De bewoning van het rivierengebied vanaf de Middeleeuwen	317
3.2.3. Het begin van de ontginningen in het rivieren-gebied	318
3.2.4. De wijze van ontginning en de gevolgen hiervan voor het landschap	320
3.2.5. De aanleg van rivierdijken en dwarsdijken	323
3.2.6. De aanleg van de Diefdijk en de gevolgen hiervan voor het landschap	324
3.2.7. De waterstaatszorg in het rivierengebied en de daarmee samenhangende bestuursaangelegenheden	327
3.2.8. Het rivierengebied na de ontginningen	331

3.2.9. De economische en sociale gevolgen van de aanleg van de Diefdijk	335
3.2.10. Voor het onderzoek relevante historische feiten uit de geschiedenis van het rivierengebied	336
3.2.11. Conclusies en beschouwingen naar aanleiding van de geografische, geschiedkundige en linguïstische bevindingen	342
3.3. Etnografie - Een onderzoek naar migratie	350
3.3.1. Inleiding	
3.3.2. Methodologie	351
3.3.2.1. Keuze van het gebied	353
3.3.2.2. Cijfermatige beschouwingen	358
3.3.2.3. De frequentie van de herkomstnamen in de provincies Noord-Brabant, Gelderland en Utrecht	364
3.4. Conclusies en beschouwingen naar aanleiding van de geografische, geschiedkundige en etnografische bevindingen	367
3.5. Vergelijking van de bevindingen van het geografische, geschiedkundige en etnografische onderzoek met die van het dialect-geografische en experimenteel-fonetische onderzoek	370
Hoofdstuk 4: Een onderzoek naar de differentiatie bij de moderne vreemde talen Duits en Engels (en Frans) naar aanleiding van regionale verschillen bij landelijke toetsen	374
4.0. Inleiding	
4.1. Methodologie	383
4.1.1. Enkele opmerkingen vooraf	
4.1.2. Keuze van het materiaal	385
4.1.3. Opzet van het onderzoek naar landelijke gemiddelden	392
4.1.4. Opzet van het onderzoek naar gemeentegemiddelden	
4.2. Materiaal	
4.2.1. Duits	
4.2.1.1. Tekstbegrip HAVO 1975	
4.2.1.2. Luistervaardigheid MAVO 1975	
4.2.1.3. Tekstbegrip HAVO 1976	

4.2.2. Engels	393
4.2.2.1. Tekstbegrip HAVO 1975	
4.2.2.2. Tekstbegrip HAVO 1976	
4.2.3. Frans	
4.2.3.1. Tekstbegrip HAVO 1975	
4.2.4. Nederlands	
4.2.4.1. Nederlands L.T.O. 1975	
4.3. Cijfermatige beschouwingen	
4.3.1. Het onderzoek naar landelijke gemiddelden	
4.3.1.1. Cijfermateriaal op basis van het onderdeel tekstbegrip voor Duits en Engels HAVO 1975 en 1976	394
4.3.1.2. Cijfermateriaal op basis van het onderdeel luistervaardigheid voor Duits MAVO 1975	397
4.3.1.3. Cijfermateriaal op basis van het onderdeel tekstbegrip voor Frans HAVO 1975	399
4.3.1.4. Cijfermateriaal op basis van het onderdeel tekstbegrip voor Nederlands L.T.O. 1975	
4.3.1.5. Wijzigingen in de loop van enkele lijnen na aanpassing aan de loop van bekende dialectisoglossen en de hiermee samen- hangende herberekende verschillen oost/west	400
4.3.2. Het onderzoek naar gemeentegemiddelden	402
4.3.3. Vergelijking van de bevindingen op basis van de berekeningen van de landelijke gemiddelden en de gemeentegemiddelden	408
4.4. Conclusies en beschouwingen	409
4.4.1. Affiniteit van bepaalde streken van Nederland met Duits of Engels (of Frans) - Een vergelijking tussen de bevindingen van de berekeningen op basis van het onderdeel tekstbegrip en die op basis van het onderdeel luistervaardigheid	
4.4.2. Vergelijking van de vocaalvierhoek van het Standaardnederlands met die van het Standaard- duits en -engels	412

4.4.3. Vergelijking van de vocaalvierhoeken van de vier deelgebieden van het onderzochte dialectgebied met die van de standaardtalen Nederlands, Duits en Engels	417
4.4.4. Enkele verklaringen van niet-linguïstische aard	420
4.5. Samenvatting	421
4.6. Vergelijking van de bevindingen van het differentiatie- onderzoek met de bevindingen van de linguïstische en ethnografische studies	
Zusammenfassung	423
Summary	426
Literatuurlijst	429
Register van de opgenomen dialectwoorden	444
Register van de belangrijkste trefwoorden	455
Curriculum Vitae	
Aanhangsel	
Inleiding	
[i]	I
[ɪ]	II
[e]	III
[a]	IV
[ɔ]	V
[o]	VI
[ɔ ¹]	VII
[u]	VIII
[y]	IX
[ø]	X
[œ]	XI
[e.]	XII
[ɛ:]	XIII
[ɛ̃:]	XIV
[a:]	XV
[ɔ:]	XVI
[o.]	XVII
[ø.]	XVIII
[œ:]	XIX
[ei]	XX
[ou]	XXI
[ʌy]	XXII